

УДК 111.1+[159.942:17]

Ігор РУСНАК

Чернівецький національний університет ім.

Ю. Федьковича

Чернівці (Україна)

i.rusnak@chnu.edu.ua

ДО ПРОБЛЕМИ ЛЮБОВІ КРИЗЬ

ПРИЗМУ ТВОРЧОСТІ

ХОСЕ ОРТЕГИ-І-ГАССЕТА

Ключевые слова: *любовь, человек, метафизика, Ортега, Платон, психология, философия.*

Руснак И. К. вопросу о проблеме любви сквозь призму творчества Хосе Ортеги-и-Гассета.

В статье рассмотрены взгляды испанского философа и публициста Хосе Ортеги-и-Гассета на проблему любви. Показано, что вся система его философии является целостной и структурированной, несмотря на то, что мыслитель переживал естественную эволюцию своих взглядов. Проблема любви, несмотря на, казалось бы, индивидуальный характер, у Ортеги представлена как проблема сверхиндивидуальная как в метафизическом (платонизм), так и в социальном (теория масс) планах. Кроме того, указаны возможные пути дальнейшего исследования его творчества в контексте сближения философии и психологии.

У статті ми обмежимося дослідженням поняття любові лише в межах європейської традиції, невід'ємною частиною якої був іспанський мислитель Хосе Ортега-і-Гассет, адже поняття любові у східній філософії – докорінно відрізняється від європейського її розуміння. Містика, що наповнює її східний варіант, протистоїть етиці, естетиці та навіть *ratio* у її варіанті західному.

Актуальність дослідження зумовлена аксіологічною кризою в сучасному українському суспільстві. Осягнення того, що таке любов – у найширшому світоглядному розумінні – допоможе подолати тотальну відчуженість індивідів, що панує нині. Окрім того надзвичайно цікавим є дослідження поглядів Ортеги на перетині антропології, психології, етики, соціальної філософії у плані інтегративних процесів філософії та наук, що опосередковано досліджують цю проблему.

Метою статті є дослідження проблеми любові кризь призму раціовіталізму в межах європейського дискурсу в контексті поглядів Хосе Ортеги-і-Гассета. Важливим, на нашу думку, є, також, актуалізація окремих питань, задля спроби їх розв'язання у подальших розвідках.

Проблема любові, як одна із найбільш фундаментальних проблем світової культури, кристалізуючись ще у творчості досократиків (Ферекід, Піфагор, Емпедокл), бентежила їх не менше ніж проблеми онтологічні. Понад те –

вона, без сумнівів, належала до онтологічних проблем, оскільки розглядалась філософами в якості «світової життєвої сили». Зважаючи на синкретизм всіх ранніх філософських систем у Європі, це поняття було тісно вплетене в їх структуру. Античним мислителям знадобилось всього два століття, щоб побудувати завершену (метафізичну) систему – філософію любові. Однак в подальшому осмислення цього поняття, зі зрозумілих історичних і культурних причин, призупинилось. Святий Августин, Тома Аквінський, Рене Декарт – хоч і порушували пошуки відповідей, однак, із певним культурним зміщенням, відштовхуючись від актуальних питань своєї епохи. Тому такі дослідження хоч і залишаються цінними, однак їх аж ніяк не можна вважати повними і завершеними. Навіть у ХХ столітті можна назвати лише кілька імен, що переймалися цією проблематикою. Сам Ортега дуже лаконічно прокоментував ситуацію, що склалась: «В наш час не було жодної видатної спроби систематизації почуттів. І лише нещодавні праці Пфендера і Шелера гідно продовжують тему. Проте, наш духовний світ ускладнюється, а емоційні переживання стають гострішими»¹. Цікавим видається акцент, поставлений Ортегою, на проблемі складності нашого внутрішнього, емоційно-психічного світу. Саме такий підхід актуалізує його теорію любові, оскільки вона постає перед нами не як метафізична

теорія старого зразка класичної епохи, а як прогресивна спроба виявити ті елементи мозаїки, що в силу розвитку науки минулого не могли бути виявлені. Варто згадати пізніх сучасників Ортеги – Еріха Фромма², Мішеля Фуко³, Ролана Барта⁴, які також переймалися цією проблемою у своїй творчості. Завершуючи історичну розвідку, можна констатувати, що на початку ХХ століття постало три основні напрями дослідження проблеми любові: філософська антропологія (М. Шелер), психоаналіз (К.Г. Юнг, Е. Фромм), російська релігійна філософія (М. Бердяєв, В. Розанов).

Ἔρως, φιλῶ, ἀγάπη, στωρῆ – ось та спадщина, яку залишили нам греки. Використання чотирьох різних термінів свідчить не про неекономічність мислення античних мислителів, а про потребу чіткого розмежування взаємин людини із об'єктами різного роду, що викликають почуття любові. Сама наявність таких різних понять свідчить про якісну відмінність і неможливість редукції взаємин між людиною (суб'єктом), її «відцентрованим поривом»⁵ і об'єктом любові.

Сучасник Ортеги, австрійський філософ Отто Вейнінгер, у своїй праці «Стать і характер»⁶ наполягав: «Великою помилкою було вважати, що сексуальність і еротика, статевий потяг і любов – речі за своєю суттю цілком тотожні, що остання є лише оправою, лише витонченою, прихованою формою першого, хоч і в цьому клялись всі медики, хоч такий погляд був притаманний таким людям як Кант і Шопенгауер»⁷. Ми залишимо осторонь критику австрійцем німців і ті аргументи, що він використовував, однак, очевидно, що головна думка – неможливість редукції любові лише до статевої сфери є неспростовною. Підтримує цю думку і сам Ортега – «Крім того, ми звузили би тему, якщо б редукували її до розгляду любові, яку відчують одне до одного чоловіки і жінки. Ця тема є набагато ширшою... Не лише чоловік любить жінку, а і жінка чоловіка; ми любимо також мистецтво і науку, мати любить свою дитину, а віруючий – Бога»⁸. Еріх Фромм у праці «Мистецтво любові» також постулює розлогу градацію її видів – любов між батьками і дітьми, братська любов, материнська, еротична, любов до себе, любов до Бога.

Попри складність самого питання у площині суб'єкт-об'єкт варто виокремити також трактування поняття любові у темпоральному зрізі. *Класичній традиції* розуміння любові (умовно її можна обмежити іменами Сократа та Платона з одного боку та неоромантизмом,

що живився ідеями «філософії життя» – з іншого) притаманний перфекціонізм, намагання побудувати ідеальну картину, метафізичний, догматичний підхід де невідповідність встановленим критеріям виштовхувало той чи інший феномен за межі загального поняття – любов. Однак, у своїх концептах, ця традиція була надзвичайно різноманітною: нерівність (Платон), рівність (Аристотель), нівеляція суб'єкта (християнство), еротизм (М. Монтень), містицизм (М. Фічіно, Дж. Бруно). *Сучасній (некласичній) традиції*, що представлена іменами Р. Барта, М. Фуко, Е. Фромма, Е. Гідденса – притаманна комунікативна модель, яка відмовляється від зіставлення феномену з ідеалом, оскільки відмовляє ідеалу в онтологічному статусі. Останніх любов цікавить не як досконалість чи абстрактний феномен, а як вид зв'язку, форма спілкування, що притаманна реальному життю. Складність психологічного життя та здатність його описати відкриває людині нові способи розв'язання поставленої проблеми.

Коротка преамбула наразі дає можливість окреслити подальший вектор нашого дослідження. Зокрема варто з'ясувати до якої традиції розуміння любові належить концепція Ортеги. Чи сумісний його підхід із більш пізніми дослідженнями та, що найбільш важливо, яким чином провести демаркацію поняття любові у сфері філософії та психології і психоаналізу.

Хоч Ортезі і був притаманний романтичний стиль філософування, однак він вплинув лише на його мову та стиль, що додало шарму його творам, але сам механізм формування та формулювання думки був цілком ясным, раціональним за своєю суттю. У цьому плані Хосе Ортега-і-Гассет цілком належав до нової генерації європейських мислителів.

Послідовний аналіз його твору⁹ дасть змогу відповісти на поставлені питання, крім того доречним є зіставлення його поглядів із підлодом Фромма та його сучасників.

Очевидною відмінністю у поглядах Ортеги і Фромма є спосіб постановки проблеми. Якщо Фромм, як зазначалось вище, цілком у душі свого часу, намагається побудувати теорію любові у антропологічному ключі – «будь яка теорія любові повинна починатись з теорії людини...». Ортега, у свою чергу, відмовляється говорити про «любовні історії»¹⁰, розв'язуючи аналогічне питання. Спроба окреслити проблемне поле любові Ортегою більше нагадує підходи у душі класичної традиції. У «Дегуманізації мистецтва»¹¹ мислитель про-

пагує ідею деперсоніфікованого сприйняття дійсності, пропонує елімінувати переживання суб'єкта із творчого процесу, що також свідчить про його приналежність до традиції модерну. Ортега, як справжній філософ, намагається показати, що існує певна [метафізична] сила – любов, яку «наш душевний світ – примітивний чи витончений... здатен лише осягати і втілювати в різних формах»¹².

Проте критика Томи Аквінського, Данта, Спінози, Стендаля та інших вказує не лише на спробу дати якісно нове визначення поняття любові, але й на неприйняття вже усталених підходів у методологічному ключі. Тобто у теоретичній площині ідеї Ортеги мають класичні традиції, однак методологічно філософ відривається від усталених поглядів і наближається до більш молодих своїх сучасників – антропологів, психологів та психоаналітиків.

Ортега у «Етюдах про любов» яскраво порівнює образи Стендаля та Шатобріана, а також їх концепти любові. «Стендаль не відчув взаємності жодної жінки. І це не повинно особливо дивувати. Такою є доля багатьох чоловіків. Хоч часто, приховуючи гіркоту невдач, за велике кохання люди схильні приймати прісну жіночу відданість та покірність, результат багатьох зусиль [з боку чоловіка]»¹³. На прикладі життя Стендаля Ортега хоче показати, що теорія «кристалізації» – нежиттєздатна. Суб'єкт вибудовує навколо себе цілий ілюзорний світ, де наділяє людину, в яку закоханий, властивостями, яких насправді немає. Подібно до того, як гілка, закинута в соляні копальні Зальцбурга поступово обростає кристалами солі, утворюючи химерний, привабливий об'єкт, так і наш розум приписує об'єкту неіснуючі властивості, що мають місце лише в нашій уяві. Рано чи пізно цей уявний світ руйнується, а разом з ним перестає бути цікавим і об'єкт, що спричинив таке штучне захоплення. Фактично Ортега звинувачує Стендаля у надмірному психологізмі, у тому, що його внутрішній світ цілковито поглинає зовнішній об'єкт, не надаючи йому свободи у найширшому її розумінні. Якщо уявити, що любов – це баланс, то у випадку Стендаля він порушений у бік суб'єкта. Сила, що ним керує є відцентровою, направленою у бік ілюзорного об'єкта, у бік міражу, який зникає саме у той момент, коли, здавалось би, уже можна його торкнутись.

Інша справа – Шатобріан, для якого любов – це певна іманентність, те, що завжди супроводжує індивіда. Приклад маркізи де Кюстін – яскравий приклад любові якісно іншого роду. «Цей різновид любові, при якій людина раз і

назавжди розчиняється в іншій, Стендалю був невідомий. Тому він був переконаний, що любов завжди з часом холодне, хоч насправді все відбувається навпаки.. Справжня любов, народжена в сокровенних людських глибинах, напевно, не може померти. Вона назавжди залишається в чутливій душі»¹⁴.

Порівняння підходів Стендаля і Шатобріана, наведений Ортегою, дає підстави робити перші обережні висновки – іспанський мислитель, критикуючи ілюзорність «кристалізації», привертає нашу увагу до підходу у дусі платонізму – де любов – це прагнення суб'єкта до досконалості, що втілена в іншій людині¹⁵. Варто відзначити, що схожий підхід пропонує представник російської релігійної філософії – В.Соловйов¹⁶. Зауважмо, що під досконалістю, як показує історичний досвід, не варто розуміти зовнішній вигляд чи, навіть, риси характеру. Некрасивий, невисокий, сутулий, дратівливий Шатобріан – яскравий цьому доказ. Тому, фактично, дослідникам доводиться розгадувати ще одну загадку – якщо ні тілесність, ні характер (стійкі індивідуальні якості особистості) не є складовими цієї досконалості, однак вони мало не вичерпують індивідуальність як таку – то де ж криється той елемент, який викликає почуття? У більш економічному вигляді це питання можна сформулювати так: що таке досконалість-для-іншого?

Такі сміливі питання можна прочитати між рядків у етюдах Ортеги. Та, разом з тим, філософ прекрасно розуміє, що їх розв'язання у площині одиничних фактів – справа марна. «Кожна конкретна річ – сума безмежної множини відношень. Діючи дискурсивно, науки встановлюють ці відношення одне за одним; тому, щоб встановити їх усі, наукам потрібна вічність. Такою є трагедія науки: працювати на результат, який ніколи не буде досягнуто»¹⁷. Ортега лише хоче сказати, що у розв'язанні будь-якого більш менш загального питання справді ефективним буде підхід за яким необхідно охопити це загальне одразу і у повному обсязі. Лише так можна буде розірвати герменевтичне коло, поступово звужуючи обсяги категорій, що цікавлять, чи, використовуючи Аристотелівську термінологію, – дивують дослідника. Адже лише філософ здатен дивуватись речам, на перший погляд очевидним.

В подальшому Ортега, продовжуючи роздуми у дусі платонізму, цілковито елімінує досліджуваний об'єкт із фізичного світу чи щонайменше – світу соціального. Розмови філософа про любов – спроба перейти у «деякий прихований від очей вимір». Таким чином іспанський мислитель цілковито переносить

нас у площину Платонової термінології де краса та досконалість – синоніми. Ортега так інтерпретує розуміння Платоном любові – «це прагнення суб'єкта поєднатись з іншою людиною, якій, на думку цього суб'єкта, притаманна досконалість певного роду»¹⁸. Надалі ми отримуємо відповідь на питання, поставлене вище – Ортега не стверджує, що досконалість повинна бути абсолютною і цим його підхід кардинально відрізняється від спроби Платона розв'язати поставлену проблему. «Досконалість у людському уявленні – це не абсолютно ідеальне, а те, що відзначається особливими рисами, воно вивищується, переважає все, що знаходиться навколо нього [щонайменше в очах однієї, конкретної людини]»¹⁹.

Розбіжності у поглядах між Ортегою і Платоном більш гостро відчуються у праці «Естетика в трамваї»²⁰, де іспанський філософ піддає критиці естетичний ідеал у платонізмі.

Отримавши певні результати Ортега, як справжній філософ, що прагне до глибини, а не дивиться вшир, не зупиняється на досягнутому – ставить цілком правомірне питання – оскільки ми прагнемо близькості з людиною, яка володіє досконалими рисами – «що ж таке близькість?». У пошуках відповіді на це питання мислитель звертається до Шелера, коняретизуючи розмежування «інстинкту» і «пристрасті». Якщо любовний інстинкт – безособовий, йому не важливий об'єкт, на який він направлений, то пристрасть – вибаглива, здатна існувати лише тоді, коли існує об'єкт, який володіє досконалими рисами. «Закохана людина відчуває потребу розчинити свою особистість в особистості іншої людини і, навпаки, увібрати в свою особистість особистість коханої людини. Загадкове прагнення! В той час, як в інших життєвих ситуаціях для нас немає нічого більш неприйняттого, ніж вторгнення іншого в наше індивідуальне буття, вірада любові якраз у тому, щоб відчути себе в метафізичному смислі здатним всотати як губка чужу особистість такою мірою, щоб лише в єдності... віднайти задоволення»²¹. Відчуття любові це відчуття нестачі, недосконалості, однак яку можна усунути завдяки іншій людині. Плодом такої любові є дитина – «і не батько, і не мати, а їх персоніфікована єдність, яка стала фізичною і духовною реальністю. Наївний Платон мав рацію: любов – це вічна пристрасть породжувати себе в прекрасному»²².

Цікавою є паралель, яку віднаходимо у представника франкфуртської школи – психоаналітика – Еріха Фромма – любов – це коли «...дві людини відчувають повноту свого

існування, [лише] в єдності...кожен віднаходить себе, а не втрачає»²³. Проте дослідження паралелей у творчості цих двох європейських мислителів – справа окремої розвідки, ми обмежимося простою констатацією її наявності. Крім того надзвичайно актуальним у плані дослідження питання зближення філософії та психології у світлі психоаналітично-гносеологічного дискурсу є творчість Мішеля Фуко²⁴.

Підсумовуючи сказане варто відзначити органічну єдність творів іспанського мислителя Хосе Ортеги-і-Гассета. Попри досить незвичний стиль «концентричних кіл», Ортезі вдалося вибудувати більш-менш струнку систему навколо свого основного твору²⁵. Особистість – центральна фігура творчості Ортеги і ідеали, що проростають із її «несвідомих» глибин диктують любовний вибір. Таким чином – оскільки кожне покоління у хронологічному аспекті і, понад те, кожен окремих його кластер – у аспекті культурному, керується у своєму виборі набором актуальних культурних констант – можна говорити, що такий вибір є вибором усередненої людини – маси.

В подальших розвідках необхідним вважаємо більш глибокий компаративний аналіз творчості Еріха Фромма та Хосе Ортеги-і-Гассета, а також виявлення психологічної складової у творчості останнього, що дозволить актуалізувати проблему зближення філософії та психології.

References:

¹ Ортега-и-Гассет Х. Этюды о любви / Хосе Ортега-и-Гассет // Эстетика. Философия культуры / [ред. Зись А.Я., Долгов К.М., Михайлов А.В. и др; вступительная статья Фридендер Г.М.]. – Москва. : Искусство, 1991. – С. 350-432

² Фромм Э. Искусство любить / Эрих Фромм / [пер. Л.Трубицына, А.Яхро, Л.Соловейчик]. – М. : Педагогика, 1990. – [електронний ресурс]. – режим доступу: <http://www.psylib.org.ua/books/fromm03/index.htm>

³ Фуко М. История безумия в классическую эпоху / Мишель Фуко. – Санкт-Петербург, 1997. – 576 с. – (Книга света)

⁴ Барт Р. Фрагменты речи влюбленного / Ролан Барт. – [пер. с фр. В.Лапицкого; ред. и вступ. статья С.Зенкина]. – М. : Ad Marginem, 1999. – 432 с.

⁵ Ортега-и-Гассет Х. Этюды о любви... – С. 358

⁶ Вейнингерь О. Поль и характеръ. Принципіальное изслѣдование / Отто Вейнингерь. – М. : «Сфинксъ», 1909. – 431с.

⁷ Ibid., С. 222

⁸ Ортега-и-Гассет Х. Этюды о любви... – С.350-351

⁹ Ibid., С. 350-432

¹⁰ Ibid., С. 350

¹¹ Ортега-и-Гассет Х. Дегуманізація мистецтва / Хосе Ортега-и-Гассет // Всесвіт. – 1992. – № 3-4. – С. 144-146.

¹² Ортега-и-Гассет Х. Этюды о любви... – С.371

¹³ Ibid., С. 365

¹⁴ Ibid., С. 366

¹⁵ Ibid., С. 43

¹⁶ Соловьев В. Смысл любви / Владимир Соловьев. – [электронный ресурс]. – режим доступа:

<http://www.magister.msk.ru/library/philos/solovyov/solovyv21.htm>

¹⁷ Ортега-и-Гассет Х. Адам в Раю / Хосе Ортега-и-Гассет // Эстетика. Философия культуры / [ред. Зись А.Я., Долгов К.М., Михайлов А.В. и др; вступительная статья Фридендер Г.М.]. – Москва. : Искусство, 1991. – С. 71

¹⁸ Ортега-и-Гассет Х. Этюды о любви... – С.369

¹⁹ Ibid.

²⁰ Ортега-и-Гассет Х. Эстетика в трамвае / Хосе Ортега-и-Гассет // Эстетика. Философия культуры / [ред. Зись А.Я., Долгов К.М., Михайлов А.В. и др; вступительная статья Фридендер Г.М.]. – Москва. : Искусство, 1991. – С. 155-163

²¹ Ортега-и-Гассет Х. Этюды о любви... – С.370-371

²² Ibid., С. 371

²³ Фромм Э. Искусство любить...

²⁴ Фуко М. История безумия в классическую эпоху... – 576 с.

²⁵ Ортега-и-Гассет Х. Бунт мас / Хосе Ортега-и-Гассет // Эстетика. Философия культуры / [ред. Зись А.Я., Долгов К.М., Михайлов А.В. и др; вступительная статья Фридендер Г.М.]. – Москва. : Искусство, 1991. – С. 309-350

Rusnak Ihor. THE PROBLEM OF LOVE THROUGH THE PRISM OF JOSE ORTEGA Y GASSET'S CREATIVITY.

The article reviews the views of the Spanish philosopher and publicist Jose Ortega y Gasset on the issue of love. It is shown that the whole system of his philosophy is coherent and structured, despite the fact that the philosopher experienced natural evolution of his convictions. The problem of love despite seemingly individual character, appears to Ortega as beyond individual problem as in the metaphysical (Platonism) and social (theory of mass) plans. The author also gives possible ways to further research of his work in the light of the convergence of philosophy and psychology.

Spanish philosopher Jose Ortega y Gasset is primarily known for his work «The Rebellion of the Masses» (1930), in which he made a cultural and sociological analysis of European society. However, the range of his philosophical views is much wider. In his first philosophical work - «Meditations on Quixote» (1914), philosopher proposes definition of human which is closely intertwined ideas of rationalism, vitalism, and social component. In «The Dehumanization of Art and Ideas about the Novel» (1925) Ortega performs deep analysis and discusses the prospects of European art, which gives reason to speak about the potentials methodology in solving topical issues of art given by philosopher. However in the «Studies about Love» (1926) philosopher appears to the reader not only a connoisseur of the history of philosophy and culture and above all as a psychologist and moralist. In this work we can clearly see the accents which will then be highlighted in "The Rebellion of the Masses" which indicates that his philosophical system on program work of philosopher matured long time ago. This in turn opens the opportunity to study his work in a somewhat unusual perspective - not as a philosopher-journalist, who is concerned with issues of social-political national and European scale ("Old and New Politics" (1914), "Invertebrate Spain" (1921)), and as a psychologist whose ideas correlate with the work of his later contemporaries.

Keywords: *love, human, metaphysics, Ortega, Plato, psychology, philosophy.*